

Atıf: Ekinci, Kutbettin (2025). "Dini Metinler Ve Akıl: Analitik Bir Çalışma".

Kadim Akademi SBD, 9/1, 61-83.

<https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1665381>

Makale Türü: Araştırma Makalesi.

Makale Başvuru Tarihi: 25.03.2025

Makale Kabul Tarihi: 03.06.2025

DİNİ METİNLER VE AKIL: ANALİTİK BİR ÇALIŞMA

Kutbettin Ekinci*

Özet

Bu çalışma metin-akıl bağlamında Müslümanların dini metinlerle olan problematik ilişkiyi ele alacaktır. Problemi *metin tasallutu* kavramıyla betimlemeye çalışacaktır. Bilindiği gibi İslâm ilimlerinde beyan edebiyatının hakimiyeti bariz biçimde göze çarpmaktadır. Bu da başta Kur'ân ve hadis olmak üzere dini metinlerin yorumunda literal anlamın ağırlık kazanmasına neden olmaktadır. Bu durum yorumlamada aklın rolünü kısmakta ve metnin anlamını sonraki zamanlara taşınmasına mâni olmaktadır. Mutlak anlam arayışlarının sorunlarına ve örneklerine değinecek olan bu çalışma, sözün maksadına yönelik bir yorumlama biçimini savunacaktır. Çalışmanın amacı Müslümanların dini metinleri yorumlamada yaşadıkları sorunları gösterip metinlerle akli temel alan sağlıklı bir ilişki kurmak ve ilahiyat akademiyasının *metin tasallutu* kavramıyla ifade edilen sorunu tartışmaya açarak katkıda bulunmaktır. Çalışmada metnin akla tasallut ettiğine dair İslâmi ilimler literatüründen ve tarihsel uygulamalardan örnekler verilecektir. Hedef tarihsel verilere dayanarak analitik bir yöntemle çağdaş insanın dini metinlere karşı olan ilgisizliğini sorgulamak ve sözün maksadını ön plana çıkarmaktır. Bu amaçla metinlerin akli tasallut altına almaya izin veren yaklaşım biçimleri ele alınacak ve bunun önüne geçmenin yolları önerilecektir. İnsan arzularına göre metni yorumlama endişesi, akla güvensizliğin mazereti sayılamaz. Metnin tasallutuna karşı ve anlamının keyfiliği sorununu çözmek için akla üç unsurun eşlik etmesi önerilebilir: *tarihsel bilinç*, *Kur'ân'ın temel değerleri* ve *İslah etme ve ifsattan kaçınma hedefi*... İman etmiş bir akıl, bu üç unsuru gözettiğinde keyfilik endişesine karşı tedbir alabilir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Akıl, Metin Tasallutu, Anlama, Yorum.

* Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, E-mail: kutbettinekinci@gmail.com,

Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5772-8340>, Ror: <https://ror.org/0396cd675>

Citation: Ekinci, Kutbettin (2025). "Religious Texts And Reason: An Analytical Study".

Kadim Akademi SBD, 9/1, 61-83.

<https://doi.org/10.55805/kadimsbd.1665381>

Article Type: Research Article.

Application Date: 25.03.2025

Accepted Date: 03.06.2025

RELIGIOUS TEXTS AND REASON: AN ANALYTICAL STUDY

Kutbettin Ekinci*

Abstract

This study will address the problematic relationship that Muslims have with religious texts within the context of text-reason. It will try to describe the issue with the concept of *text domination*. As is well known, the dominance of rhetorical literature is strikingly evident in the human sciences of Islam. This leads to the predominance of literal meaning in the interpretation of religious texts, especially the Qur'an and Hadith. This reduces the role of reason in interpretation and prevents the meaning of the text from being carried forward to later times. This study, which will address the problems and examples of the search for absolute meaning, will advocate a form of interpretation oriented towards the intention of the word. The purpose of the study is to highlight the issues Muslims face in interpreting religious texts, establish a healthy relationship based on reason and text, and contribute to the discussion by opening the problem referred to as *text domination* in the theological academy. The study will give examples from the literature of Islamic sciences and historical practices of the domination of reason by the text. The aim is to question contemporary man's indifference to religious texts and to bring the intent of the word to the forefront with an analytical method based on historical data. To this end, the ways of approaching texts that allow them to subjugate reason will be discussed and ways of avoiding this will be suggested. A believing intellect must be fully trusted. The concern to interpret the text according to human desires cannot be considered an excuse for distrusting reason. In order to solve the problem of the arbitrariness of understanding and against the domination of the text, it can be suggested that reason should be accompanied by three elements: *historical consciousness, the fundamental values of the Qur'an, and the*

* Assoc. Prof. Dr., Mardin Artuklu University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, E-mail: kutbettinekinci@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5772-8340>, Ror: <https://ror.org/0396cd675>

goal of reforming and avoiding disruption... When a believing intellect observes these three elements, it can take precautions against the worry of arbitrariness.

Keywords: Tafsir, Reason, Text domination, Understanding, Interpretation

Giriş

Bu çalışma, Kur'ân ve hadis başta olmak üzere İslâmî ilimlere ilişkin metinleri anlama konusunda yenilikler üretmeye mâni olan problemleri ele almayı amaçlamaktadır. Yeni şeyler söyleme ihtiyacına dair birçok sebep ileri sürülebilir. Günümüzde dinin artık muhatap bulmakta zorlanması yeni sorunlarda dinin çözüm olarak görülmemesi ve yaşamda ona ihtiyaç olmadığına dair mevcut yaşam biçimleri en önemli sebep olarak görünüyor. Meselenin bilimsel yüzünün de olduğu inkâr edilemez. Çünkü sorun Müslümanlara ait olsa da en azından tarihsel ve toplumsal bir sorunla ilgilenmiş oluyoruz. Hala hayatın birçok sorunu için dinin çözüm olabileceği konusunda ümidimizi yitirmedığımız sürece bu konuyu bilimsel olarak irdeleme hakkımızın olduğunu söyleyebiliriz.

Konunun incelemeyi hak eden diğer önemli yanı modern insanın dini metinlere olan ilgisizliğidir. Buna dinî söylemle hitap eden kişilerin sözlerine insanların lakayt duruşlarını da ekleyebiliriz. Nedenler birçok boyutta ele alınabilir. Biz akıl ve metin ilişkisi açısından ele almayı denemek istiyoruz. Önemli nedenlerden biri, metin ve akıl arasında kurulan sağlıklı bir ilişkiden doğan sorunlar olabilir mi? Müslümanlar, dinin kaynak metinlerinden yaşadıkları çağa uygun bir *anlamayı* ve yorumlamayı gerçekleştirebiliyorlar mı? Dini metinlerden elde ettikleri anlam ve yorumlarda akla hangi düzeyde rol biçiyorlar? Daha da çoğaltılabilecek böyle soruların cevabını araştırmanın temel nedeni, Kur'ân öğretisini modern çağın dikkatine çekmektir. Daha önemlisi temel insani sorunlarla boğuşan modern çağa bu öğretinin çözümsel bir ihtiyaç olduğuna onu ikna etmektir.

Konumuzla doğrudan ilgisi olan bir çalışmaya rastlamadık, ama dolaylı ilgi kurulabilecek dil-akıl ilişkisine dair bazı çalışmalar yapılmıştır. Mesut Terzi tarafından hazırlanan *Kâdî Abdulcebbar'da Akıl ve Dil* adlı doktora çalışması ve Devrim Avcı'nın *Immanuel Kant'ta Saf Akıl Kavramının Dil Felsefesi Açısından Bir Değerlendirmesi* adlı yüksek lisans tezi bu tür çalışmalardandır. Bu çalışmalarda daha çok dilin akılla bağını varoluşsal düzeyde incelerler ve dilin doğru kullanımına yönelik mantık kanunları işletilir. Bizim çalışmamızda ise dini metinlere yaklaşım biçimi üzerinden aklın dini metinlerle olan bağı sorgulanmıştır.

İnsanın dil ile olan ilişkisi çok sayıda parametreye bağlı karmaşık bir ilişkidir. Ama çalışmayı kişinin metinle olan ilişkisiyle sınırlayarak aklın sorunsal durumlarını ele alabiliriz. İş yine kolay olmamakla beraber, önümüzdeki sorunlara analitik bir yöntemle odaklanarak çözümsel katkılar sunmak mümkün olabilir. Önce dini metinlerle akıl arasındaki sorunsal ilişkiyi tespit etmek için geleneğimizin verilerini araştırdık. Bu veriler ışığında problemin sebeplerini analiz ettik ve bazı çözüm önerilerinde bulunduk. Metin ve akıl ilişkisinde aklın işlevsizliği sorununu *metnin tasallutu* kavramıyla betimlemeye çalıştık. Bu kavramın ilâhiyât akademisinde tartışılması umuduyla bir katkı beklenmektedir. Metin-akıl ilişkisinde sorunlar büyük oranda

muhatabın mütekellime ve mütekellimin söylediklerine yaklaşım biçimiyle ilgilidir. Bu yaklaşım biçimlerinin tartışılması sorunun çözümünde önemli katkılar sunabilir. Bu yaklaşımların neden olduğu aklın rolündeki aksaklıklar analiz edilerek çözüm önerileri üzerinde düşünülebilir.

1. Metin Hakimiyetine Doğru Tarihsel Süreç

Sözlü edebiyatın daha önemli olduğu bir topluma inen Kur'ân, kendisindeki sözün güzelliğiyle meydan okumuştur ve muhataplarını büyük ölçüde etkilemiştir. Hz. Peygamber'in güzel ahlakı yanında belâğ söz yeteneğine de sahip olması dinin yayılmasında etkili olmuştur. Kur'ân'ın vahy katipleri tarafından yazıya geçirilmesi şüphesiz yazının önemini artırsa da metnin söze oranla edebî önem kazanması hicri 2. yüzyıla rastlar. Hz. Peygamber'den sonra hem sahabe hem tabiin döneminde İslâm büyük oranda sözlü olarak aktarılmış ve teorik düzeyden çok, yaşayan bir öğreti olarak devam etmiştir. Dini hitabın yazı yoluyla önem kazanması ancak İslâm ilimlerinin tedvin dönemiyle başlamıştır.

İslâm ilimlerinde metnin edebî hakimiyeti çok barizdir. Bunun tarihsel arka planında Kur'ân'ın büyük etkisini görmek gerekir. Müslümanların beyana dayalı devasa bir kültür bilimi inşa etmelerinde, son peygambere verilen en büyük mucizenin bir söz/kelam mucizesi olmasının payı büyüktür. Kur'ân'ın beşer takatını aşan bir kelam olduğu inancı, büyük İslâm edebiyatının doğuşunda motive edici olmuştur. Kur'ân metnine olan ilgi sadece Allah'ın kelamı inancıyla ilgili değildir. Hz. Peygamber'in hitabıyla sunulduğunda, nüzul döneminde bizzat ondaki söz güzelliğinin cazibesi metinleştikten sonra da devam etmiştir. İnsanları etkisi altına alan bu cazibe yazarların ve ediplerin ona öykülenmesine sebep olmuştur. Kur'ân dilinin üslubu tefsir, hadis, fıkıh, kelam, ahlak, tasavvuf, gramer, edebiyat gibi tüm beşerî bilimlerinin metinlerine hâkim olmuştur. Bu, tam bir Kur'ân taklidi değildi, bu öykülenme bir başlangıç noktasıydı. Öte yandan "Allah da insanların üzerinde anlaştıkları muvazaa bir dille hitap ettiği için onun muradı, insanların üzerinde anlaştıkları bu dil üzerinden tespit edilebilir."¹ Allah'ın muradını tespit etme girişimleri, dilin insanlar üzerindeki etkisinin farkındalığına yol açtığı için, İslâm ilimleri, söz güzelliği ve belâğ bir kelam elde etmek için Arap dilinin bütün imkânlarını kullanmıştır. İslâm yayıldıkça başka milletlerin edebiyatlarıyla da karşılaşınca belagat hem gelişmiş hem katkı sunmuştur. Bunun en iyi örneği zaten güçlü bir edebiyata sahip olan İran'dır. İslâm edebiyatının, İran'ın İslâm'a girişinden sonra daha da şahlandığını söyleyebiliriz. Muhtemelen dil hâkimiyetinin olduğu böyle devasa bir beyan kültürünün dünyada bir benzeri olmamıştır. Bu kültürün orta çağın sonlarına kadar hem pozitif bilimlerde hem beşerî bilimler üzerinden dünyaya etkisinin büyük olduğunu not düşmek lazımdır. Fakat bunun daha sonraki dönemler için avantajlı bir miras olduğu kesin değildir. Son dönem bazı İslâm düşünürleri İslâm dünyasında örneğin

¹ Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî, *el-Muğnî* (Kahire: Ed-Dârü'l-Misriyye li't-Te'lîf ve't-Terceme, 1963), 15/162.

felsefenin gelişmemesini beyan edebiyatının dolayısıyla dilin hâkimiyetine bağladıklarını yaptıkları analizlerden anlıyoruz.²

Beyan edebiyatının hâkim olduğu İslâm ilimleri, Kur'ân metninden mülhem yüzyıllarca yabancı toplumları da etkilemiştir. Bu dönemlerde dini metinlerin yorumunda literal okuma hakimiyeti bariz bir şekilde görülmesine rağmen, aklın devre dışı bırakıldığı tezine ihtiyatlı yaklaşmak gerekiyor. Çünkü bu dönemde metin önemlidir ama Akıl da önemsiz değildir ve etkinliğini 13. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Gazzâlî'nin (öl. 505/1111) *mekasidu's-şer'iyye* sistemleştirmesi,³ Re'ý ehlinin şer'î delillere yaklaşımı, Kelam ve İslâm felsefesinin tartıştığı konular, İslâmî ilimlerde akla özel bir ilginin var olduğunu haber vermektedir. Beyan merkezli olmasına rağmen Müslümanların inşa ettikleri ilimlerin hicri 7. yüzyıla kadar başarılı bir sınav verdiğini onaylayabiliriz, fakat daha sonraki dönemlerden günümüze kadar İslâmî ilimlerde aklın rolü zayıflamış ve geliştirilmeden aktarıla gelmiştir.

2. Dini Hitapta Metnin Tasallutu

İslâm ilimlerinde beyanın ağırlığı; literal okumayı, nassın zahirine bağlı kalmayı beraberinde getirmişti. Buna rağmen Hicri 7. yüzyıla kadar başarılı olması, muhtemelen bu ilimlerin hayata uygun olması ve sorunlara cevap niteliği taşımalarındandır. Din, hayatı tanzim etmek üzere geldiğine göre dini bir metni zahirine göre yorumlamak hayatla uyumlu olduğu müddetçe sorun teşkil etmez. Metinler sabit ama hayat akıcıdır, değişerek ilerlemektedir. Ama tarihsel akışa rağmen metnin zahirine bağlı kalmak, metnin akli kuşatması anlamına gelmektedir. Bu durumda *metnin tasallutundan* bahsedebiliriz. Metnin kutsal olması bu tasallutu haklı çıkarmaya bir ön hazırlık niteliğindedir. Çünkü sorunsal meselelerin çözüm arayışında; kutsal metin yeterli, akıl yetersiz; metin haklı, akıl haksız; metin amir akıl memur durumdadır. Kutsal metnin inançtan kaynaklanan böyle bir otoritesi vardır. İnançlar da tutumları belirler. Sorun, insanların kutsal metne karşı tutumuyla ilgilidir. O nedenle sorun aşılamaz niteliğe sahip değildir. Metnin kutsallığına olan imanın, mesela Allah'ın kelamı olduğuna inanmanın, gerçekte metnin tasallutuyla doğrudan ilgisi yoktur. İman ayrı, aklın işi olan anlama ve yorumlama ayrıdır. Bu ayrım kutsal metne olan tutumu ve onunla olan ilişkinin sonuçlarını belirler.

Allah'tan geldiğine inandığımız sözle olan ilişkimiz, bir kölenin efendisine, bir yargıcın kanuna, bir memurun amire karşı duruşu gibi olursa dilin tasallutu altındayızdır. Böyle bir durumda öğrenme aktif; ama akli tutum devre dışı olduğu için anlama ve yorumlamayı bekleyen söz, murad ettiği sonucu almayabilir. Oysa Allah'ın sözüyle olan ilişkimiz bize verilen akıldan dolayı önce sözü doğru anlamak ve sonra ona iman etmek üzere kurulu bir kulluktur. Kulun

² Âbid el-Câbirî'nin böyle düşündüğü *Ârap Aklının Oluşumu* adlı eserinden rahatlıkla anlaşılabilir.

³ Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Mustesfâ*, thk. Muhammed Abdüsselâm (b.y.: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 174.

Allah'la ilişkisi, anlamaya ve asla değişmeyen değerlere bağlıdır: Adalet, iyilik, merhamet, hikmet, gibi değerler... Kul, örneğin kesinlikle kendisine adaletle muamele edileceğine, kötülüğün ondan sadır olmayacağına merhamet sahibi olduğuna iman etmiştir. Allah'ın sözü ancak değerler eşliğinde anlam kazanabilir ve yorumlanabilir. Anlamaya değerlerin eşlik etmesi için aklî istidlale ihtiyaç vardır. Söz, ancak aklî istidlalle maksadına uygun sonuçları elde eder. Oysa köle, efendisinden değerler konusunda emin olamaz. Sonuçları ne olursa olsun emirler sorgulanmadan, yorumlanmadan yerine getirilmelidir. İstenmeyen sonuçlar doğursa da aklî istidlal devrede değildir ve sadece söz hâkimdir. Yargıcın kanun karşısındaki tutumu da maksatlar ve sonuçlarla ilgili değildir. Kanun koyucu, başlangıçta bir kanun vazettiğinde hukuki normlar yanında bir amaç niyet etmiş olabilir. Bu amaç toplumsal, ailevi, siyasi gibi sorunlardan birinin çözümüne yönelik olabilir. Ama yargıç kanunu uygulandığında yazılı şeye bakar, niyetler ve sonuçlar onu ilgilendirmez, sonuçlar ne olursa olsun hükmü metin üzerinden verir. Kanun koyucunun niyetini sorgulamaz veya kanun koyucunun amaçladığı şeyin yerine gelmesi hatırına kanun metninin dışına çıkmaz. Öyle görünüyor ki, son birkaç yüzyıldır bizim Kur'ân ve Sünnet ile ilişkimiz böyle oldu ve zaman zaman onu iyi anlayamadık, metnin tasallutuna boyun eğdik tıpkı yargıcın kanunu uygulaması gibi... Dini metinlere karşı bu tarz tutumlar, dinin arzu etmediği sonuçlar doğurabilir, hayatı zorlaştırabilir, din adına verilen kararlar zulümlere bile neden olabilir.

Müslümanların Allah'ın kutsal kelamıyla olan ilişkileri inanç ve kutsallık üzerinden geliştiği için bu kelamın aynı zamanda beşerî yanını ve beşerle olan ilgisini değerlendirmeye almayı unutturmuş bir tarza dönüşmüştür. Kelam Allah'tan da sadır olsa beşer dünyasına hitap ettiğinde yine Allah'ın yaratmış olduğu beşer dünyasına ait kanunlara tabidir. Bu durum kelamın beşer tarafından anlaşılması için zorunludur. Allah, rahmeti gereği beşere beşerin diliyle hitap etmiştir ve bu nedenle muhataba ihtiyaç duyar.⁴ Çünkü onun seviyesine inerek ona anlama ve yorumlama imkanını sunmuştur. İnsana hitap etmişse hitabın metniyle olan ilişki de insani olmalıdır. İnsan, onu paylaştığı dünyanın kanunlarıyla değerlendirmeye alır. Beşer sözünde olduğu gibi Kur'ân, insanların aralarında anlaştığı bir dil kullanmış, bir mütekellimi ve muhatabı olmuş, belirli bir zamanda ve mekânda ortaya çıkmıştır. Sonra beşerin kullandığı bir yazıyla metne dönüşmüştür. Beşerî özelliklere sahip olması ve dünyevi kanunlarla değerlendirilmeye alınması onu kutsal bir metin olmaktan çıkarmaz, değerinden düşürmez.

Kur'ân hakkında bu beşerî yönler ihmal edildiğinde dil tasallutuyla karşılaşırız. Çünkü lafız ve mana olarak söz Allah'a ait olduğuna göre bu söz, herhangi bir zaman ve mekânda yaşayan ve şartların önemsiz olduğu herhangi bir muhataba hitap eden bir dil muamelesi görür. Tıpkı masa başında yazılmış bir kanun metni gibi... Muhatabın durumu, söz sahibinin niyeti veya amacı değerlendirmeye alınarak lafzın dışına çıkılmaz. Çünkü söz her şeyi halletmiştir. Anlam

⁴ Kur'ân'ın hitap olma niteliği ile ilgili daha fazla bilgi için bk. Temel Kacır, "Şer'î Hükmün Hitabullah Üzerinden Tanımlanması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1221-1247.

mutlaktır ve kullanılan dilde mevcuttur, ayrıca başka bir şeyin eşlik etmesine ihtiyaç olmaz. Bu yaklaşım, edebi metinleri yazardan ve koşullardan bağımsız kabul eden hermeneutik yöntemi hatırlatıyor. Özellikle 20. yüzyılın başında İngiltere ve Amerika'da realizme kaçan bu yöntemde, insanın edebi eseri algılaması yazarından ayrı kabul edilir ve yazarın niyeti eserden kesinlikle ayrı tutulur. Eser tek başına bir "varlık" olarak ayrı dinamiklere sahiptir.⁵ T.S. Eliot'a (öl. 1965)⁶ göre metnin bağımsız bir varlığı söz konusudur ve bağımsız varlığı içinde metin, kendisi dışındaki hiçbir şeye ait değildir, dolayısıyla eleştirmenin edebî eserin dilsel çerçevesi dışında herhangi bir delalet araması gerekmez.⁷ Bu yöntem, sadece metnin diline odaklanır. Dilin tam hâkimiyetini kabul etmek anlamına gelir. Son birkaç yüzyıldır, Kur'ân tefsirinde de bu yöneme ilginin arttığını söyleyebiliriz.

Haricilik akımının zuhurundan beri selefi akımın bu yöntemle Kur'ân'ı anlamak istediğini biliyoruz. Son dönemlerde ise Kur'ân'a modernist yaklaşımlar, bu yöntemi benimser. Gerçi bu iki akım, anlaşılmayacakları kadar uzak düşünsel kulvarlara sahipler. Aslında Kur'ân yorum bakışları da paralel değildir, ama dil odaklı yorum konusunda buluşurlar. İki akım da Kur'ân yorumunda büyük birer açmazla karşı karşıyadırlar. Açmazların kaynağında ise ilerleyen ve değişen yaşamın bütünlüğü içinde yorumlama acziyeti vardır. Bu iki anlayıştan biri yaşamın inşasına katkı sunmaktan çok sorunlara karşı direnci tercih etmekte diğeri ise metnin gücüne sığınmaktadır. Selefî akım, tarihin akışına aldırış etmeden, yaşamın pratiğinde bir karşılığı olmayan düşüncelerle nasları zahiri anlamlarıyla açıklarlar. Bu da hayatı zorlaştırma ve Kur'ân'ın hayatla bağının kopması riskini barındırır. Bu riski almaktan çekinmezler çünkü kabahati yapılan yorumlarda değil, insanlarda ararlar. Onları Kur'ân'a uymamakla suçlarlar. Modernist yaklaşıma gelince; onlar anakronik hatalara düşseler de Kur'ân metnini bulundukları çağa uygun yorumlamak için linguistik oyunlara başvurmaktan çekinmezler. Bazı Kur'ân ifadelerini Arap dili ve gramerine veya cümle yapısına uymasa da modern çağın gereklerine göre anlamlandırırılar.⁸ Kur'ân metni otantik anlamından oldukça uzaklaşır. İki akım da dilin tasallutu altındadır.

T. S. Eliot'un önerdiği hermeneutik yöntem, baştan beri bir metin olarak ortaya çıkan eserler için kullanışlı olabilir. Kur'ân ise hayatın içinden yaşanmışlığın bir hitabıdır. Masa başında yazılan edebi metinlerin özelliğini taşımaz. Ortaya çıktığından beri Kur'ân, insan takatını aşan benzeri olmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu meydan okumalarıyla tarihsel olarak ispatlamıştır.

⁵ Richard E. Palmer, *Hermeneutics* (Evanston: y.y., 1969), 5.

⁶ Thomas Stearns Eliot, Amerikalı ama İngiliz vatandaşı olmuş 20. yy. önemli şair ve edebiyat eleştirmenlerindendir. Yeni bir eleştiri anlayışı geliştirmiştir.

⁷ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, "Hermenötik ve Metin Yorumu", çev. Muhammed Coşkun, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (06 Ocak 2015), 237-266.

⁸ Mehmet Okuyan'ın en-Nisâ 4/34. ayetinde *darb* kelimesi için yaptığı açıklamalar buna iyi bir örnektir. Mehmet Okuyan, "Kadına Yönelik Şiddete Kur'ân'ın Bakışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (Haziran 2007), 93-133.

Daha sonra *i'câzü'l-Kur'ân* kavramıyla bilinen Kur'ân'ın bu özelliğini Müslüman âlimler ve edipler her fırsatta insanlara ispatlamaya çalışmışlardır. Onlar Kur'ân'ın dil açısından i'câzını (mucizeliğini) ispatlarken önce onun hitabî özelliğinden yola çıkarak bunu yapmışlardır. Çünkü Arap dili ve edebiyatında söz sanatıyla ilgilenen ilim Belâgat ilmidir. Belâgat ise bir sözün, halin (durumun) gereklerine mutabık olmasına denir.⁹ Sözlü hitapta bu tanım her zaman geçerli olabilir, çünkü muhatap sözden önce vardır. Böylece tercih mütekellimindir ve muhatabına göre sözünü seçer. Ama bu durumu metinlerden beklemek bazı zorlamaları gerekli kılar. Çünkü metin, muhataptan önce var olmuştur. Muhataplar, durumları ne olursa olsun sabit lafızlarla ve muhataplık belirlenmeden önce düzenlenmiş bir kelamla karşı karşıyadırlar. Sözün belâğî durumu yeni durumlara uyarlama zorluklarıyla karşılaşır. Nitekim Kur'ân'ın belâğî yönlerini ortaya koyan kaynaklarımız, ilk muhataplarının ona karşı hayranlıklarını ve acizliklerini örneklendirerek anlatırlar. Nazmın mükemmel dizilişi, lafız mana uyumluluğu, az ve öz anlatım ve olayın en güzel tasviri üzerinden ayet ifadelerinin muhatabın durumuna ne kadar uygun ifade biçimleri olduğu anlatılır. Cürcânî'nin (öl. 471/1078-1079) *Delâilü'l-İ'câz* ve *Esrârü'l-Belâga* adlı eserleri bu örneklerle doludur. Her ayet nazil olduğunda daima muhatabın durumuna en uygun şekilde hitap ettiği için Kur'ân'ın en yüksek derecede bir belagate sahip olduğu kabul edilir. Belagate yapılan bu tanım bile tek başına Kur'ân'ın sadece yazılı bir metin gibi yorumlanamayacağını gösterir. Çünkü o ancak muhatapları eşliğinde belîğ bir kitaptır.

Doğuşundan beri tefsir ilmi geleneği, belagat tanımıyla uyumlu şekilde Kur'ân metnini muhatabıyla birlikte yorumlanagelmıştır. Bu tarz tefsir geleneği bizzat Kur'ân'ın ilk muhatapları tarafından başlatılmıştır. Kur'ân hitabına şahitlik eden müfessir sahabenin bir sonraki nesle aktarmasıyla başlatılan tefsir geleneği hicri 4. yüzyılın başlarına kadar devam etmiş, takip eden dönemlerde ise metinsel analizler daha ağır basmıştır. Yine de tefsir geleneği, hiçbir zaman Kur'ân'ın iniş ortamından ve ilk muhataplarının durumundan tamamen kopmamıştır. Bizce bu yöntemin Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada tekrar ağırlıklı olarak işletilmesi gerekir. Aklın dil tarafından kuşatılmaması için bu yöntem tercih edilmelidir. Çünkü bu yöntem, muhataplar, ortam, gelenek gibi yerel ve tarihsel unsurlarla dilin (sözün) anlama kavuşacağını kabul eder. Sözün ortaya çıktığı ortamdaki yerellik ve tarihselliğinin bilincinde olduğumuzda sonraki dönemlere, yani bizlere ne söylediği de sorgu konusu olacaktır. Böylece her türlü şarttan bağımsız bir sözle muhatap olmadığımızın bilincinde olarak onu kendimiz için yorumlama imkânını elde edebiliriz.

⁹ Ahmed b. Ali b. Abdî'l-Kâfi Bahâüddin es-Sıbkî, *Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-miftâh*, thk. Andulhamid Hindâvî (Beyrut: El-Mektebetu'l-Asriyye, 2003), 2/92; Ebû İshâk İsmâüddin el-İsferâyînî, *el- Atvel şerhu telhîsi Miftâhi'l- u'lûm*, thk. Abdulhamid Hindavî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1440), 1/190.

Sözün muhatabın haline mutabık olması belagat; ortamın şartlarına (eşyanın hakikatine) mutabık olması ise hikmettir. Kur'ân'ın nüzul dönemindeki muhatabın haline en uygun söz olarak nazil olması nedeniyle belîğ bir kelim olmasında tartışma yoktur. Onun belîğ bir kelim olmasının tarihsel olarak ispatlanması, anlama ve yorumlama faaliyetinde Kur'ân hakkındaki farkındalığın gelişmesi bakımından önemlidir. Belagati sadece dilin üslubunda görenler, Kur'ân'ın belîğ bir kelim olduğunu ispatlamak amacıyla dilin tasallutuna razı olmuş olarak nüzul dönemine benzer muhatapların her dönemde bulunabileceğini ileri sürerler ve uygun muhataplar bulmak için de zorlama yorumları göze alırlar. Oysa Kur'ân'ın belîğ bir kelim olarak inmesinin hikmetine odaklanmak istifadeye yönelik bir tutum olur ve onu yorumlayabilmek için bir bilinç oluşturabilir.

Kur'ân'ın belagati meselesi bir inanç meselesi değildir. İndiği dönemde onun belîğ bir söz olarak inmesinin pratik sonuçları vardı. Bizim için de önemli olan budur. Çünkü belîğ bir söz olarak indiğini ispatlaması, yani durumun gereklerine mutabık olması, *söz hayatın gerçekliğini ifade etmiştir*, anlamına gelir. Bu aynı zamanda hikmettir.¹⁰ Zaten Kur'ân da kendisini *hekim* olarak tavsif eder.¹¹ Hayat devam ederken inen Kur'ân ayetleri en uygun şekilde bu hayatın gerçekliğini anlamakta ve yorumlamaktadır. Bu da sonraki muhataplar için bir rehberlik anlamına gelecektir. Bir şeyi layık olmadığı yere koymak zülüm; tam layık olan yere koymak ise hikmettir. Kur'ân'ı *hekim* yapan şey, onun nüzul döneminin gerçekliğini layıkıyla ifade eden bir söz olmasıdır. Kur'ân'ın hikmetini günümüze lafzen değil ama ancak yorumlayarak taşıyabiliriz. Yorumlar bulunduğumuz durumların gereklerine mutabık olduğu müddetçe hikmetini taşımış oluruz. Ama aksine hayatı onun lafzi ifadelerine uydurmaya çalışırsak zorlamalar ve çıkmazlarla karşılaşırız. Çünkü o, hayat devam ederken indiği için lafzın zahiri ifadeleri bu gerçekliğe mutabık iniyordu. Bazen ibret almaya ve akletmeye davet ediyor, bazen ıslah ediyor, bazen reddediyor ve bazen de sukut ediyordu. Dil (söz) ve gerçeklik uyum halindeydi. O nedenle nüzul döneminde dilin tasallutundan söz edemeyiz, böyle bir durumda anlama ve yorumlama sorunu da beklenmez. Fakat şimdi hayat değişerek devam ederken inen bir şey yok ve gerçekliğimiz onun iniş döneminden farklıdır. O yüzden onun lafızlarından gerçekliğimize mutabık *belîğ manalar* üretmemiz gerekiyor.

Tefsir ve Fıkıh Usulleri günümüz diliyle betimlersek, aslında ikisi de Kur'ân ve Sünnet metinlerine yönelik hermeneutik yöntemdir. Kur'ân ve Sünnet metinlerini doğru bir biçimde anlama ve yorumlama ihtiyacından doğmuştur. Bilindiği gibi, usûlün kurucusu olarak kabul edilen İmâm Şafîî, (öl. 204/820) hicri 2. yüzyılın sonlarında *er-Risâle* adlı eserini böyle bir ihtiyaçtan telif etmiştir. Usûl ilimlerinde Kur'ân'a özgü hususiyetler gözetilerek konan kaideler, dilin ifade özelliklerine dayanarak belirlenir. Yöntem genelde bir zaruret olmadığı müddetçe ayet

¹⁰ Hikmet, eşyanın hakikatini gerçeğine uygun bilmek olarak tanımlanır. bk. Muhammed b. et-Tâhir b. Muhammed b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984), 3/61.

¹¹ Yâsîn 36/2; Âl-i İmrân 3/58; Yûnus: 10/1; Lokmân: 31/2.

ve hadis yorumlarında ifadenin zahirine dayanır. Dilin bu usullere hâkim olmasının Kur'ân'ın nüzul şekliyle yakından ilgilidir. Yaşamın pratikleriyle doğrudan ilgili inen ayetlerin anlaşılmasında zahiri mana yeterliydi. Çünkü dil ve yaşam pratiği arasında tam bir uyum vardı. Bu uyum olunca tefsir ilminin tespit etmek istediği murad-i ilahî de, bu zahiri manada tecelli etmekteydi. Başka mana arayışlarına ihtiyaç olmazdı. Uyumun görülmediği bazı durumlarda ise mesela raşit halifeler dilin zahirinin dışına çıkabilmişlerdi. Yani nassın olduğu yerde de içtihat yapabilişlerdi.¹² Neticede bu kutsal metinler ile yaşam pratiği arasındaki uyum devam ettiği müddetçe usullerde (Tefsir ve Fıkıh) ciddi değişikliklere ihtiyaç olmamış ve gidebildiği kadar bu şekilde devam etmiştir. Uyum devam ettikçe dilin tasallutundan söz edemeyiz. Tarih, değişerek ilerledikçe kutsal metinlerle yaşamın pratiği arasındaki makas giderek açılmıştır. Metinlerin doğuş zamanıyla aramızdaki mesafenin getirdiği uyumsuzluğa -yaşam pratiği ve metin arasındaki-rağmen usullerde değişikliğe gidilmemiştir. Gerçi Gazzâlî ilk defa *mekasidu's-şeria* yı önerdiği zaman bu uyumsuzluğun işaretlerini vermiş oluyordu, ama nedense *makâsidü's-şeria* yeterince ilgi görmedi ve geliştirilmedi. Son dönemlerde *mekasidu's-şeria* hın tekrar sık gündeme gelmesi ve *mekasidü tefsir* olarak adlandırılan bir tefsir perspektifinin öne çıkması bu uyumsuzluk sorununa aranan çözüm arayışlarıdır.

Buraya kadar *metin tasallutu* kavramının metne bir yaklaşım tarzını betimlediği aşığı yukarı netleşmiş gibidir. Bu kavram okuyucunun ya da yorumcunun metnin akli kuşatmasına izin verme durumunu anlatır. Kişinin hayatla birlikte yürüyen bir Kur'ân stratejisinin örnekliğini bırakıp, ne olursa olsun metnin söylediklerine odaklanma halidir. Yaşamla metin arasındaki uyumsuzluk onu ilgilendirmez. Öyle ki, hayat başka tarafa akarken o metnin içine kafayı gömmüş bir halde başka âlemde dolaşır. Metin ile yaşam arasında bir ilişki kurarken bulunduğu döneme gözünü kapatır, sadece nüzul dönemi olaylarına dayanır ve yaşamı geçmişe entegre etmeye çalışır. O yüzden gayet entegrist ve taklitçidir. Murad-i ilahîyi sadece metnin lafızlarında arar. Sözün ne söylemek istediğiyle ilgilenmez ne söylediğine bakar. Anlama faaliyetinde akla, metne tabi olma rolünü biçmiştir. Bütün sorunların çözümünü metinde arar, bulamadığı zaman metni olmadık anlamlara yorar, çünkü aklın rehberliğine güvenmez. Akıl-ayet çatışmasını mümkün görür ve böyle bir durumda ayetin tercih edilmesi fikrini savunur. Böylece akli lafzın emrine verir. Akletmeyi emreden bir kitabın ayetleri, nasıl akılla çelişir sorgulamasını yapmaz. Böyle bir çelişkinin imkânını tartışmaz.

Metin tasallutunun dezavantajlarını tarihin akışı gösterir. Çünkü tarih de Allah'ın ayetlerindendir ve onun iradesine göre bir akışa sahiptir. Müslümanlar batı felsefesinin aksine tarihi başlı başına bir aktör olarak görmezler Allah'ın iradesini gerçekleştirdiği bir süreç olarak görürler. Ama ister Allah'ın iradesine inanalım ister inanmayalım, bizim irademiz dışında bizi etkileyen tarihi bir akış gerçekliği vardır ve bu yaşam bütünlüğümüzü inşa etmektedir. Bizim

¹² İlk üç halifenin icraatlarından buna dair örnekler mevcuttur.

dışımızda gelişen ve yaşam bütünlüğümüze şekil veren bu sürece rağmen metne bağlılık belli bir süre dirençle devam etse de sonunda dışımızda gelişen bu süreç metninle bağımızı cebren koparmaktadır. Önce bu durumu inançtaki zaaflarımızla açıklarız, ama sonra anlaşılır ki, birçok söz bağlamıyla anlamlıymış. Örneğin Ehl-i Sünnet alimleri, bir devleti idare eden imamın/halifenin Hz. Peygamber'in de mensup olduğu Kureyş kabilesinden olması gerektiği konusunda hemfikirdirler.¹³ Bu görüş, Hz. Peygamber'in hadisi olarak rivayet edilen *imâmlar Kureyş'ten olur*¹⁴ sözü ve bu mealde diğer rivayetlere dayanırlar. Bu sözün Hz. Peygamber'e ait olduğuna dair rivayetin sahihliği ile ilgili tartışmaları bir kenara bırakıp, Hz. Peygamber'e ait olduğunu kabul ederek, Müslümanların bu sözü anlama biçimleri, tarihin metin tasallutunu boşa çıkarmasına iyi bir örnektir. Hz. Peygamber'in vefat etmesi nedeniyle Hz. Ebû Bekir'in (öl.13/634) kargaşayı önlemek için yaptığı konuşmada hatırlattığı bu söz, o zaman işe yaramıştı. Çünkü Hz. Peygamber, ticaretteki aktiflikleri ve Ka'be'nin sahipleri olmaları nedeniyle diğer kabileler arasından Kureyş kabilesinin prestiji hakkında dönemin bir gerçekliğini ifade etmişti. Bu prestij, kabileleri bir araya getirmede ve toparlayıcı olmada etkin bir gerçeklikti. Hz. Ebû Bekir de bu gerçekliği hatırlatmıştı. İslâm tarihi boyunca ise başka gerçeklikler vardı ve bugün de daha farklı gerçekliklere sahibiz. Geçmişte ve bugün hala metne – Hz. Peygamber'in sözü olduğu için-bağlı kalma adına yöneticinin bu şartı taşıması gerektiği fikri korunmaktadır.¹⁵ Fakat buna direnmenin geçmişte olduğu gibi bugün de bir karşılığı yoktur. Yaşam pratiği bunu anlamsızlaştırmıştır. Çünkü tarih, metinle olan hayat bağına koparmıştır.

İslâm tarihi içinde buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Sadece ayet ve hadis metinleri değil, hadis ve ayet metinlerinden üretilen bazı içtihatlar bile hayatı zorlaştırmaya rağmen korunmaya çalışılmıştır. Bu içtihatlar zamanında bir ihtiyaca binaen oluşturulmuş ve muhtemelen hayatı kolaylaştırmıştır. Ama dini metne bağlılık kültürü her şeye rağmen modern dönemde de bu içtihatları ısrarcı bir şekilde sürdürmüştür. Örneğin kadınlara bakış açısı, aile hukuku gibi konular bu içtihat metinlerine göre şekil almış ve bu durumlara aykırılık dinden sapmakla yorumlanmıştır. Şer'i metinlerdeki bu içtihatların bir kısmı örneğin *fitne* kavramı ile şekillenmiş ve kadın hayattan el çektilmiştir. Kız çocukları okula gönderilmez, kadının çalışmasına izin verilmez, zaruret dışında kadın dışarıya çıkamazdı. Modern dönemin tarihsel koşulları, bu şer'i

¹³ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Bakillânî, *Temhîdül-evâil ve telhîsü'd-delâil*, thk. İmadüddin Ahmed (Lübnan: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, 1987), 472-473; İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Lam'u'l-edille fi kevâidi akâidi Ehl-i Sünneti ve'l-Cemâ'e*, thk. Fevkiye Hüseyin Mahmud (Lübnan: Alemu'l-Kütüb, 1987), 130.

¹⁴ Abdurreszâk b. Hemâm es-Senâ'nî, *el-Musannef*, thk. Merkezü'l-Buhûs (b.y.: Daru't-Te'sil, 2013), 5/439; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut vd. (by.: Müessesetu'r-risale, 2001), 19/318; Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî *Müsnedu Ebi Davûd*, thk. Muhammed b. Abdulmuhsin (Kahire: Dâru Hicr, 1999), 10/132; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Sa'd b. Nasır (Riyad: Dâru Künûzi İşbîliyyâ, 2015), 18/163.

¹⁵ Abdülazîz er-Reyis, *el-İmâmetü'l-u'zmâ* (Medine: Dâru'l-İmâm Müslim, 1437), 115.

metinlerdeki içtihatları geçersiz hale getirmiştir. Bugün Müslüman kadınlar zaruret olmazsa da dışarı çıkıyorlar, okullara gidiyorlar ve birçok alanda da çalışıyorlar. Metinle kuşatılmış akıllar, bu tür örnekleri insanların dini terk etmesiyle yorumlayabilirler. Oysa bunlar İslâmî hükümleri terk etme örnekleri değil, aksine tarihsel bilincin gelişmemesi nedeniyle dini metnin akla tasallutudur. Ekonomi, zekât, eğitim, insani ilişkiler gibi birçok konuda bu tür örneklerle sahibiz.

Dinî hitabın her tarihsel dönemde farklı yorumlanıp anlaşılması insanın tarihle olan doğal bağının sonucudur. Bu doğal bağ, aklın dini hitabı yorumlayabilmesiyle sağlıklı kurulur. Oysa metnin tasallutu, insanın tarihle olan bağını akıl üzerinden değil de metinler üzerinden geliştirdiğinde görülür. Bir *beyan kültürü* mirasçısı Müslümanların son birkaç yüzyıldır akıl üzerinden bir tarih bilinci oluşmadı. Beyanın otantik değeri korunarak bir kültür gelişimi olabilirdi. Otantik değer, Kur'ân'ın oluşturduğu bir değer olarak varlığı sözün en güzeli ile ifade etmesinden gelir. Zamanla değişen varlık karşısında yenilenen güzel söz, beyandır ve aklın hakemliğinde mümkündür. Böylece donuk değildir. Ama bugün Müslümanların miras aldığı beyan kültürü, tarihsel sorunların çözümünde her şeyi metinlerden beklemeyi öne çıkaran bir kültürdür. O yüzden İslâm dünyasında yeni olaylara karşı alınması gereken tavır, eski metinlerin çözümlerinde aranır. Yukardaki örneklerde görüldüğü gibi, tarihi tecrübeler bize şunu ispatlamıştır: Aklın hakemliğini kabul etmeyen hiçbir metin, tarih karşısında direnemez.

Müslümanlar tarafından aklın hakemliğinde yorumlanmayan ceza hukuku, çok eşlilik, kölelik ve cariyelik, gibi ahkâma dair nasslar İslâm düşmanları tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Keza ekonomi ve ticaret hukuku, zekât, kadının durumu, aile hukuku ile ilgili meseleler üzerinden İslâm'a eleştiriler ve tartışmalar devam etmektedir. Bu eleştirilerle ilgili İslâm dünyasından cevaplar yok değildir ve anılan konularda hem sivil ulema hem akademik düzeyde çalışmalar yapılmıştır ve devam etmektedir. Bütün bunlar Fıkıhın konularıdır ve sorun haline gelmesindeki önemli nedenlerinden biri naslara ve içtihatlara yaklaşım biçimidir. Fıkıh hala eski içtihatlarla doludur ve yeni meseleler ancak bu içtihatlara kıyaslanarak çözülmeye çalışılır. Metnin akla tasallut etmesine izin veren bir yaklaşımdır. Metnin tasallutuna potansiyel zemin hazırlayan bir örnek olarak Fıkıh usulünde esaslı bir ilke olarak kabul edilen *nassın olduğu meselede içtihada yer yoktur* kaidesini hatırlayabiliriz.¹⁶ Fakat yukarıda da işaret edildiği gibi bu ilke nassın, yaşamın gerçekliğine uygunluğu kaydıyla uygulama imkânı bulmalıdır. Böyle bir durumda akıl aktif olarak metnin hakimidir. Yoksa mutlak bir kaide olarak kabul edildiğinde metnin akli kuşatmasını kabul etme sonucu doğurur. Nitekim bu kaide mutlak bir manada olsaydı, Hz. Ömer, nassın varlığına rağmen müellefe-i kulubtan zekâtı menetmezdi.

Fıkıha dair değindiğimiz bu sorunlar iyice kendini göstermiş olacaktır ki, 19. yüzyılda İslâm medeni hukuku olarak tanzim edilen Mecelle'nin 39. maddesi *ezmânın tagayyürü ile*

¹⁶ Muhammed Mustafa ez-Zühaylî, *el-Vecîz fî usûl'il fikh* (Dimeşk: Dârü'l-Hayr, 2006), 2/311.

ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz kaidesi dikkatleri çekmektedir. Fakat geleneğin metne bağlılık kültürü bu kaideyi sadece fer'î meselelerde icra olmasına izin vermiş, külli kaidelerin de islahı ihtiyacı olduğu fikrini desteklememiştir. Ama nadiren de olsa tarihsel bilince sahip ve metin tasallutunun farkında olan şahsiyetlerin çıktığını belirtmeliyiz. Son Osmanlı meclisinde mebus olan İslâm hukukçusu Celal Nuri İleri¹⁷ (ö. 1938) bu şahsiyetlerden biridir. Onun yeni bir fıkıh ve akâid önerdiği bazı cümleleri şöyledir:

"...Aklen ve naklen, hülâsa nasıl düşünecek olursak olalım görürüz ki insanlar ve milletler gibi kanunlar ve içtihatlar da yaşlanır, eskir, yok olur, gider... Beşeriyet ölmez, çünkü her an ahkam ve kanunlar değişir. ...Yoksa on asır evvel dört mezhep imamının çıkardığı ve kendi zamanlarında İslâm'ın (Müslümanların) saadetini kefil olan ahkam, bugün bize lazım olan İslâm fıkıhı değildir. ...Bize, bugünkü vicdani şüpheleri (içerden gelen şüpheleri) gidermek için yeni bir inanç esasları yasası (akaid mecellesi) lazımdır; yoksa isimlerini unuttuğumuz bütün eski sapık fırkaları tenkil (şiddetle eleştirme) için değil... Bu zamanda sapık fırkalardan eser kalmamıştır. ...İslâm ölüyor; mahvolmaktadır. Bu çöküşün sebebi, kaide ve kanunların ebedi devam edeceği hakkında istibdat devri ulemasının meydana getirdikleri zan ve batıl görüşlerdir. Bu dertlere deva bulmak ve İslâm'ı kurtarmak için yeni içtihatlar, yeni fıkıh, yeni akaid, yeni bir hedef lazım. Bunlar olursa ne güzel, olmazsa, *innâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn*.¹⁸

Metne yaklaşım biçimindeki sorun sadece ahkam naslarının yorumuyla sınırlı değildir. İnsanın sorumluluğu (mükellefiyeti) neye dayanır meselesi ile ilgili düşüncede akla layık görülen yere göre dini hitaba karşı bir tutum belirlenir. İnsan, akılla mı yoksa nübüvvetle mi teklif altına girmiştir? Peygamberler gönderilmeseydi insan kötülüğe karşı sorumlu olmaz mıydı, böylece hesaba çekilmez miydi? Gerçek şu ki, Allah insanı, ona verdiği akılla kötülük ile iyiliği ayırt edecek fitratta yaratmıştır.¹⁹ Zarar vermek kötü bir şeydir. Faydalı olmak da iyidir. Bunu insan aklen bilebilir. Peygamberler gelmeseydi dahi insan fitraten yaptığı iyilik ve kötülüğe karşı mükellef olabilirdi. Çünkü katıksız bir maslahatı elde etmenin ve katıksız bir mefsedeti def etmenin iyi bir şey olduğunu şeriatın gelmesinden önce de her akıl sahibi bilirdi.²⁰ Peygamberlikle gelen teklif, bu durumu tasdik edici olmak üzere belli aralıklarla yinelenmiş ve

¹⁷ Celal Nuri Bey, İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirmiştir. Son Osmanlı meclisinde mebus olmuştur. Cumhuriyet kurulduğunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olmuş, 1924 Anayasası'nın hazırlanmasında katkısı olmuştur. Batı düşüncesi karşısında İslâm'ın yok olması endişesini taşımıştır. Bu nedenle İslam düşüncesi ve İslam Fıkıhının yenilenmesi fikrini savunmuştur. Söz konusu makale yazdığı Havâic-i Kanûniyemiz (İstanbul 1331/1913) adlı eserinin sonunda *Lâ yunker tagayyürü'l- ahkâm bitagayyürü'l- ezmân* (Zamanın Değişmesiyle Ahkâmın Değişmesi İnkâr Olunamaz) başlığını taşır.

¹⁸ Celal Nuri İleri, "Zamanın Değişmesiyle Ahkâmın Değişmesi İnkâr Olunamaz", *Hikmet Yurdu* 5/10 (Şubat 2012), 321-339.

¹⁹ eş-Şems 91/8; el-Mülk 67/2.

²⁰ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm, *Kevâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), 1/5.

iman ve ibadet gibi Allah'a karşı olan sorumluluklarla da yine insanın insaniyetini tamamlamayı hedeflemiştir. Esasında kulluk, yine insanın faydasına yöneliktir. Onun kemale ermesi, ifsada karşı müslîh/salîh olması kendisi içindir. Vahy akla karşı bir alternatif değil; hatırlatıcı, onu pekiştirici ve onaylayıcıdır. Oysa *insan nübüvvetle teklif altına girer* ön kabulü dili/metni belirleyici hale getirir. Çünkü insanı kötülük ve iyiliğe karşı nötr kabul eder. Aklın ayırt edici özelliğini görmezden gelir. Metnin tasallutu bu kabulde rahat bir alan kazanır. Akla hükmetmeye ve yönlendirmeye fırsat bulur ve metin, şer'in bizzat kendisi gibi davranır. Fakat insana verilen akılla teklif altına girdiği kabulü, akli belirleyici yapar. Nübüvvetin akli desteklemek üzere geldiği fikrine dayanır. O halde nübüvvet aracılığıyla bildirilen şer'i teklif dili, akli yönlendiren değil, akıl tarafından yorumlanan veya *anlama* alanına alınan bir vasıta. Burada dil/söz şer'i tekliflerin kendisi değildir. Teklifi anlamaya vesiledir. O yüzden şeriat burada *anlam* ve *anlamaya* bağlıdır.

Bu çalışmanın, *metnin tasallutu* olarak betimlenen anlama sorunda aklın özgürleşmesini ve belirleyiciliğini önerdiği açıktır. Bu öneri ile problemin çözümünde kesin doğrulara ulaşması gerekmediği uyarısını yapmak gerekir. Esasında sosyal bilimlerdeki çözümler, hiçbir zaman kesinlik taşımazlar. Özellikle metin anlama faaliyetleri kesin sınırlara sahip değildir. Bazı riskler taşıyabilir ve herkesi ikna etmeyebilir. Zaman ve mekâna göre değişken olabilir. Herkes tarafından kabul edilen ve her zaman ve koşulda geçerli olan kanunlar bulunmaz. Herkes tarafından kabul edilen genel geçer kurallar ve kanunlarla çalışmak doğa bilimlerinde bulunabilir. Sosyal bilimlerde ise çözümler ihtimal taşır ve küllidir, bazı cüzlere uygun olmayabilir. Daima istisna durumları ve özel hallerle karşılaşılabilir. Birkaç yüzyıldır Müslümanların karşılaştığı bu kronik sorunlarda da kesin çözümler beklenmiş ve itirazlar da önerilen çözüm ve anlamların her zaman geçerli olmaması nedenine dayandırılmıştır. Metindeki lafızlar sabittir ve sınırı belli olan bir literal anlama sahiptir. Bu sınır da -Kur'an ve sünnet için konuşursak- sözün ortaya çıktığı şartlarda belirgindir. Anlama faaliyeti, kesin anlamlar için bu sınırlarda ısrar ederse metin, muhatap bulmakta sıkıntı çekebilir. Ya geçmişin kesin anlamlarıyla yetinerek yeni koşullarda anlamsızlık hali kabul edilir ya da yorumlayıcı, kendi koşullarında anlam faaliyetine girişmek için akla müracaat eder. Metnin tasallutuna karşı aklın hâkimiyetini, yani son sözün akla ait olduğunu kabul etmek, sorunları çözmede önemli bir adımdır.

Metnin tasallutuna karşı aklın hakimiyetini kabul ettiğimizde hemen bazı sorularla karşılaşırız. Hangi akıl? Aklın hâkimiyetinde keyfilik olmaz mı? Herkese göre ayrı *anlamalar* ve doğrular ortaya çıkmaz mı? Bu durumda metni nasıl nesnel yorumlayabiliriz? Her bir sorunun çok geniş cevaplara müsait olduğunu belirtmeliyiz, ama sorulara sadece konumuzu ilgilendiren veçheyle cevap bulmaya çalışabiliriz. Bu nedenle evvela modern felsefeyle öne çıkan rasyonel bir akıldan bahsetmediğimizi belirtelim. Burada Kur'an metnini veya ona taalluk eden bir metni anlamaya çalışıp yorumlamak istediğimize göre onun anlam bütünlüğü içinden anlaşılan bir akıl olmalı. Bu, Kur'anî bir akıldır. Böyle bir akıl, gerçekliği tasdik eden ve gerçeklikle uyumludur.

Bilgi kaynağı değildir. Doğru sonuçlar ve değerlendirmeler yapmak için bilgiden faydalanır. Buradaki akıl değerlendirme kabiliyetidir ve her insanda yeterince mevcuttur. O yüzden Allah bu akli esas alıp onu mükellef yapmış, ondan akletmesini istemiştir. Çünkü her insan isterse akledebilir, yani aklını işlevsel yapabilir veya akletmez. Zekâdan farklıdır. Çünkü zekâ çözümleyici yetenektir. Bilgilenmeye yarar ve bilgiler arasında bağ kurarak yeni bilgiler keşfedebilir. Bilgiye dayalı soruları, karmaşık problemleri, bazen hayatın içinden çıkılmaz sorunları çözebilir. Matematik zekâ, sosyal zekâ, satranç zekâsı gibi başarılı olduğu alanlarla tavsif edilebilir, çeşitlendirilebilir. Zeki olan birinin iman etmesi veya iyi bir insan olması gerekmez. İz bırakmadan bir soygun yapabilir, zekice bir cinayet işleyebilir. İyilik ve kötülükle ilişkilendirilmez. Ama Kur'ân'a göre iyi ve doğruyu yaptıkça kişi akletmiş olur. Zekâ aklın emrinde olduğu müddetçe iyidir. Oysa Kur'ân'a göre bir kötülüğü yapan akletmemiştir. Akıl ibret alır, kötülük yapmaz, zarar vermez, islah edicidir, ifsadı defeder. Akleden kişi iyi bir insandır. İfsad akletmeyen işidir. Genel anlamda Kur'ân küfrü seçeni akletmeyen olarak görür. İman eden ise akletmiştir. Hâsılı; Kur'ân öğretisinde akıl, insanı asla batıl/kötü yola sokmaz. Daima hakkı gösterir. İyilikle ile kötülüğü; yanlış ile doğruyu ayırabilen bir yetidir. O yüzden Allah insanı akledebileceği için mükellef kılmıştır. Bu akla *Kur'ânî akıl* diyebiliriz.

Böyle bir aklın metin yorumunda sağlıklı işlemesi için tarihsel bilince sahip olması gerekir. Tarihsel bilinçten maksat, şimdi ile geçmiş hakkında farkındalık sahibi olmaktır. Geleneğimizde de bu farkındalığın örneklerine sıkça rastlanır. Örneğin usulcülerimiz *ya eyyuhe'l-lezine amenu...* ve *ya eyyuha'n-nas...* gibi hitapların nüzul döneminde mevcut olan muhatapları kapsadığını, vahyin kesilmesinden sonra gelenleri de kapsamı için ayrı bir delile ihtiyaç olduğunu açıkça belirtmişlerdir. Bu delilin de dinin geliş amacından zorunlu olarak anlaşılan bilgi ve *biz seni tüm insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik*²¹ gibi nasslar olduğunu ifade etmişlerdir.²²

Bu bilinç geçmişini geçmiş içinde, şimdiyi ise şimdi içinde anlama girişimidir. Geçmişini geçmiş içinde anlamak şu ön bilgileri kabul etmektir: Kur'ân, indiği dönemin şartlarından; yani nasıl bir hitap diline sahip olduğundan, nasıl uygulandığından ve muhatapların tarihsel koşullarından bağımsız bir metin değildir. Kur'ân 7. yüzyılda Arapların kullandığı Arabî bir dille inmiştir. Onların anlaması için Kur'ân'ın beşerî bir dile ve üsluba sahip olması zorunludur ve o yüzden dönemin Arap toplumunun kendi aralarında kullandıkları kavram ve tabirleri kullanmıştır. Yemin etmiştir, beddua etmiştir, uyarmıştır, müjdelemiştir, tehdit etmiştir, ironi yapmıştır, mecaza başvurmuştur vs. Bu bilinç, geleneklerinden sosyal yaşamlarına kadar nüzul dönemi

²¹ Sebe' 34/28.

²² Gazzâlî, *el-Müstefâ*, 238; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs el-Karâfî, *el-Akdu'l-manzûm fi'l-husûsi ve'l-umûm*, thk. Ahmed el-Hâtem Abdullah (Kahire: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1999), 1/538-539; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mahsûl*, thk. Tâhâ Câbir (b.y.: Müessesetü'r-Risale, 1997), 1/539.

toplumu hakkındaki bilgilere ihtiyaç duyar ve Kur'ân'ın ilk önce bu topluma hitap ettiğini unutmamalıdır: Örneğin her bir ayette geçen siz, onlar, bunlar gibi zamirlerin o dönemin insanlarını işaret ettiğini; mü'minler, kâfirler, müşrikler, münafıklar, kitap ehli gibi grupları ifade eden tabirlerin o dönemin grupları olduğunun farkında olmalıdır. Bu, ayetin *otantik anlamını* tespit etme girişimidir. Böylece tarihsel bilinç yoluyla, sözün maksadı (kasdu'l-mütekellimi) tespit edilebilir.

Şimdiyi şimdi içinde anlamak ise şöyle bir çaba gerektirir: Geçmişin içinde anlam verdiğimiz ayetlerin kendi yaşam bütünlüğümüze de hitap edip etmediğini kontrol etmektir. Yaşamımıza dair her şeyi Kur'ân'da bulmayabiliriz. Çünkü indiği dönemin tarihselliğine cevaben inen ayetlerde, şimdi kendi tarihselliğimizden karşılık arıyoruz. Anlamadaki zorluk durumun nüzul dönemiyle ters yönde işliyor olmasından kaynaklanıyor. Nüzul döneminde yaşamdan sözün anlamı zuhur ederken biz ise bugün sözden (metinden) yaşama dair anlam çıkarımı arayışındayız. Otantik anlamdan sözün maksadını anladığımızda bu maksatla uyumlu başka anlamlara ulaşabiliriz. Nüzul ile aramızdaki mesafeyi ancak bu yolla kapatabiliriz. Sözün maksadı üzerinden geçmişteki anlam ile şimdi ihtiyaç duyduğumuz anlamı buluşturabiliriz. Geçmiş içinde anlam verdiğimiz ayetlerden tespit ettiğimiz *sözün maksadına* göre o ayetleri yaşamımızda bir karşılığıyla yorumlamazsak metnin tasallutu altındayızdır. Geçmiş ile şimdinin bağlantısını ancak sözün maksadıyla kurabiliriz.²³ Bir örnekle yetinerek maksadımızı anlatmaya çalışabiliriz: el-A'râf 7/147. âyeti ele alalım: *Ayetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa gitmiştir. Onlara, ancak yaptıklarının cezası verilir.* İnkâr edenlerin amellerinin boşa çıkacağını belirten bu minvalde birçok ayet mevcuttur. Ayetleri iniş ortamından bağımsız ele alırsak, ayetlere ve ahiret gününe inanmayan kişilerin, dünyanın en iyi insanları da olsa, dünyada yaptıkları iyi ameller boşa gitmiştir, şeklinde yorumlarız. Geleneğimizde de bu yorum geçerlidir. Bugün bu tür bir yorum insanlara makul gelmemekte, çünkü Allah'ın adil sıfatıyla bağdaştırmamaktadırlar. Oysa iniş ortamını hesaba katarak, bu minvaldeki ayetleri incelediğimizde ayete konu olan kişilerin, Hz. Peygamber'i ve onun getirdiği mesajı inkâr edenlerin, ona ve getirdiği dine karşı bir mücadele içinde olduklarını görürüz. Bu durum, Hz. Peygamberin hayatı ve ayetlerin siyak-sibakı incelenirse net olarak ortaya çıkacaktır. Bunlar sadece iyiyi emreden bir dine karşı çıkış, baskı ve engelleme içindeler. Bu davranışları, mutlak iyiye karşı bir mücadeledir. Onların yaptıkları iyilikler de taraftar toplamak, yanlış algı oluşturmak iyi insan imajı vermek gibi kendi menfaatlerine yöneliktir. O yüzden Allah, ceza olarak onların dünyada yaptıkları iyilikleri boşa çıkarmıştır. Amelleri boşa gidecek olanların nasıl insanlar olduklarını dönemin Müslümanları biliyorlardı. Ayetin dilsel ifadesi ile ortamın koşulları örtüştüğü için ayrıca bir yoruma ihtiyaç duymadan

²³ Bunları söylerken bir yorumlama yöntemine (hermeneutik) değinmiş oluyoruz ki, bu da çalışmanın sınırlarını aşacak kadar geniş açıklama ister. Ancak girişte de işaret edildiği gibi bu çalışma, bir yorumlama yöntemi önerisi değil, dini metinlere yaklaşım önerisi sunmayı amaçlamaktadır.

anlam doğrudan lafızlardan anlaşılıyordu. Bağımsız bir metin olarak sonradan yapılan yorumlarda, geçmiş içindeki otantik anlam göz önünde bulundurulmadı. İman etmeyenlerin ne kadar iyi insanlar olsalar da yaptıkları iyiliklerin boşa gideceği gibi genel bir anlam çıkarıldı. Bu anlam mutlak bir kaide olarak hala Müslümanların hâkim kanaatidir ve metin tasallutuna iyi bir örnektir. Oysa ayetin konusu iyilik yapan insanlarla ilgili değil, kötülük yapanların amelleriydi. Bugün bu görüşü ileri sürerseniz, kötü işler yapan inanmış biri ile iyi işler yapan inanmayan birinin durumunu Allah'ın adil oluşuyla birlikte nasıl izah edebilirsiniz? İnanmış kötü bir insanın en küçük bir iyiliği bile hesaba katılır, ama iman etmemek iyilikleri yok ettiği için inanmayan iyi bir insanın iyilikleri ise ne olursa olsun boşa gider, şeklindeki bir cevap çelişkiyi çözmez ve düşünenler için ikna edici olmaz.²⁴ Ama sadece mutlak iyiyi emreden bir dine karşı duruş ve mücadele Hz. Peygamber döneminden beri hep var ola gelmiştir. Böylece mutlak iyi ile mücadele etmeye karşılık, iyiliği boşa çıkarma cezası çelişkisiz bir yorum olur. Böylece tarihsel bilincin akla eşlik etmesi, kişiyi gereksiz, keyfi bir anlamaya karşı koruyabilir.

Nesnel bir anlama ulaşma imkânı bizce metnin geçmişin içindeki otantik anlamıyla sınırlıdır. Aslında *Tefsir* de budur. Ama ihtiyacımız olan şimdi içindeki anlama faaliyetinde nesnellik aramak iyimserlik olur. Doğrusu nesnellik de gerekmez. Çünkü metinle muhatap olan kişi kendi tarihselliğinden yola çıkarak anlamayı gerçekleştirir. Bu tür bir öznellik keyfilik değildir. Şimdi içinde bir anlam arayışıdır. Böylece her tarihsel gerçeklik farklı anlamlara ulaştırabilir.²⁵ En çok korkulan şey, anlamda keyfilik durumudur. Akıl söz konusu olduğunda bu endişe hep dile getirilir. Gereksiz herhangi bir anlamı ifade eden bu olumsuz duruma kanaatimce izin vermeme imkânına ulaşabiliriz. Yukarda Akıl ve tarihsel bilincin eşliğinden söz ettik. Bu eşliğe *Kur'ân'ın hedefleri* ve *temel değerleri* de keyfiliği engelleyici etkenler olarak ilave edilebilir.

Kur'ân bütün olarak incelendiğinde ifsada karşı *ıslahı* hedeflediği açıkça görülür.²⁶ Asıl hedef; toplum, birey ve doğanın ifsadını tetikleyen şeytanî işlere karşı gönderilen peygamberlerle ıslahı savunmaktır. Dinin emirleri ıslah edici, yasakları da ifsadı engelleyicidir.

²⁴ Bir örnek olarak 2003 yılında Gazze'de bir İsrail buldozeri tarafından ezilerek öldürülen Amerikalı aktivist Rachel Corrie'i burada zikredebiliriz. R. Corrie 23 yaşında Yahudi bir kız öğrenciydi ve "zülüm bizdense ben bizden değilim" diyerek Filistinlilerin evlerini yıkan İsrail buldozerini durdurmak için eylem girişimi sırasında buldozer tarafından ezilerek öldürülmüştür.

²⁵ Nesnellik ve öznellik sorunu hermeneutiğin temel konularındandır. Konumuzun kapsamı gereği bu konuya giremiyoruz. Bu konuda daha geniş bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Hans Georg Gadamer, *Hakikât ve Yöntem*, çev. Hüsamettin Arslan vd. (İstanbul: Paradigma, 2009), 4/110.; Richard E. Palmer, *Hermenötik (Hermeneutics)*, çev. İbrahim Görener (İstanbul: Anka Yayınları, 2002), 35-40;75-80; Burhanettin Tatar, *Felsefi Hermenötik ve Yazarın Niyeti* (Ankara: Vadi Yayınları, 1999) 17-47; Adil Çiftçi, *Fazlur Rahmân ile İslâm'ı Yeniden Düşünmek* (Ankara: Kitabiyat, 2000),91-111.

²⁶ İslah ve İfsat kavramları için bk. el-Bakara 2/205; el-A'râf 7/56; el-Mü'minûn 23/115; Muhammed 47/22; el-Bakara 2/11, 205; el-A'râf 7/56; Hûd 11/61; eş-Şuarâ' 26/152; el-Enbiyâ 21/105-106; el-Mâide 5/20; en-Nahl 16/97; en-Nûr 24/55.

Kur'ân, gerçeğin insan arzularına uyması halinde yerin, göğün ve içindekilerin fesada uğrayacağını açıkça ifade eder.²⁷ İnsan arzuları eğitilmezse ve akıl ve ahlakla filtre edilmezse insana her şeyi yaptırabilir. Bunu bir insanlık tecrübesi olarak modern insanda görebiliriz. Olumlu taraflarını inkâr etmemek kaydıyla ama modern medeniyetin, bir haz medeniyeti olduğunu söylemek sanırım abartı olmaz. İnsanın sınır tanımayan istekleri dünyayı nasıl fesada uğrattığını görmek zor değildir. Dünyanın içinde bulunduğu çevre kirliliğinin ve aşırı tüketimin sebep olduğu küresel ısınma, uyuşturucu, dünyanın az bir kısmının dünyanın büyük bir kısmını sömürmesi, dünya gelirinin küresel eşitsizliği,²⁸ fuhuş, haksız savaşlar vb. olumsuzluklar bu ayeti tasdik edicidir. Genel bir yargı olarak şunu söyleyebiliriz: Din ıslah edici olduğu için iyidir, batıl ise ifsat edici olduğu için kötüdür. Hak-batıl savaşı aslında bir ıslah-ifsat savaşıdır. Maslahat usul geleneğimizde delillerden biridir. Fakat hakkettiği değeri görüp görmediği tartışılmalıdır ve içtihat faaliyetinde hak ettiği konuma kavuşması için ilmî çalışmalarla yeniden değerlendirilmelidir. Mesalihi, şeriatın hedefi olarak gören üsûlcülerimizden Şatibî (ö. 790/1388) bile iyi ve kötünün akıl tarafından belirlenemeyeceği kabulüne dayanarak maslahat ve mefsedet tespitinin Şari' e özgü olduğunu ve aklın alanına girmediğini belirtir.²⁹ Maslahatı en fazla öne çıkaran Hanbeli fakihî ve kalamcı alim et-Tûfî'nin (öl. 716/1316) görüşleri de çok ilgi görmemiştir. Et-Tufî, bir nass aklımızın idrak ettiği bir maslahatla çelişiyorsa nassı terk edip maslahatı almak gerekir, tezini ileri sürmüştü.³⁰ Ama et-Tufî'nin bu tezi İslâm ilim geleneğinde şaz bir görüş olarak kenarda durmuştur.

Kur'ân'ın temel değerleri ise geleneğimizde dünya maslahatı için gerekli görülen ve *mekâsîdu's-şeria*³¹ olarak bilinen dinin, nefsin, neslin, malın ve aklın korunması ilkelerini besleyen değerlerdir. Bunların bir kısmı iman, ibadet ve takva gibi inanca taalluk eden değerlerdir. Bir kısmı da Adalet, fikir ve inanç özgürlüğü, sıla-i rahim, sosyal adalet, insana ihtiram, zarar vermeme, fahşadan kaçınma ve güzel ahlak gibi kişinin toplumla ve diğer bireylerle ilişkilerini ilgilendiren yaşama dair değerlerdir. Örnek olarak sunduğumuz bu temel değerler genişletilerek bir ilim kurulu tarafında titiz bir çalışmayla daha sağlıklı tespit edilebilir. Bir yorumlama yöntemi üzerinde yapılan çalışmalarda bu değerlere ihtiyaç duyulacaktır.

Son olarak bu çalışmadan metnin değerini düşüren bir fikrin anlaşılması gerektiğini belirtmek gerekir. Metnin otantik anlamı daima muhafaza edilmelidir. Yeni düşünceler üretelim

²⁷ el-Mü'minûn 23/115.

²⁸ Dünya Eşitsizlik Raporuna göre, 2022 yılında dünyanın nüfusunun en zengin %10'luk kesimi toplam servetin %76'sına sahiptir. Bu da dünyanın geri kalan %90 kesiminin sadece toplam servetin %24'ünü paylaştığını gösteriyor. bk. World Inequality Lab (UNDP), Report 2022 (Erişim 31 Ağustos 2023)

²⁹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû U'beyde Meşhûr (b.y.: Daru b. Affân, 1998), 2/534-535.

³⁰ Abdülvehhâb Hallâf, *Mesâdiru't-teşrî' il-İslâmî fîma lâ nesse fîhi* (Kuveyt: Dârü'l-Kalem, t.s.), 97-99.

³¹ Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 2/17.

diye-modernist yaklaşımların yaptığı gibi- metinden olmadık anlamlar çıkarmaya yetkimiz olmamalıdır. Metnin literal anlamlarına sadık kalmalıyız. Bazen metnin birden çok literal anlamı olabilir ve bunlardan birini tercih edebiliriz. Ama Arap dili kaidelerine aykırı anlamlar kabul görmemelidir. Anlama ve yorumlama ise farklı bir iştir. Anlatmaya çalıştığımız ise anlama ve yorumlama faaliyetinde sözün maksadını öne çıkarmaktır.

Sonuç

Allah, Akıldan dolayı insanı mükellef kılmıştır. O yüzden söz vasıtasıyla akla hitap etmiştir. O halde muhatap durumunda olan insan akı, sözü değerlendirme yetkisine sahiptir. İlahî vahy beşerin diliyle beşerle buluşmuştur. Anlaşılır bir söz (kelam) olarak Kur'ân beşerî bir üsluba sahiptir. Allah, 7. yüzyılda en güzel bir sözle, Kur'ân'la, beşere hitap etmiştir. O yüzden beşerî özellikler taşır ve beşer dünyasına ait kanunlara tabidir.

Kur'ân olağan üstü söz güzelliğiyle insanları etkilemiş ve tarihte bir aydınlanmayı gerçekleştirmiştir. Kur'ân'ın söz güzelliğinden etkilenen Müslümanlar devasa bir *beyan kültürü* oluşturmuşlardır. Beyan kültürünün derin etkisi, müslüman aklını metinlerin hizmetine sunmuştur. Metnin akı tasallut altına alması, özellikle 13. yüzyıldan itibaren İslâm ilimlerinin donuklaşmasına ve gerilemesine neden olmuştur. Günümüzde de sorunsal etkisi görülen *metin tasallutu*, yeni bir muhatapın bulunduğu koşullara göre yeni yorumlara ulaşmasının önünde önemli bir engeldir. Metin tasallutu, her şeyi metinden bekleyen bir yaklaşım biçimi sorunudur. Sözün ilk çıkış bağlamından kopuk mutlak anlam arayışını ifade eder. Sözün ne demek istediğine değil ne dediğine bakar.

Din, akı teslim almak için değil, ona hitap etmek için gönderilmiştir. O yüzden dini metinler akı işlevsel hale getirmek ve desteklemek üzere insana hitap eder. Allah'ın insanlığa gönderdiği elçiler ve kitaplar insanların akıllarını işlevsel hale getirmeleri için tarihe bir müdahaledir.

Metin yorumlamaları ihtimallidir. Bir metinden farklı yorumların ortaya çıkması beşerî bilimlerin doğası gereğidir. Her koşulda geçerli olacak şekilde kesin anlamlar ve yorumlar, anlama faaliyetlerine uygun değildir. Son noktayı koyan çözüm arayışında ısrar etmek aynı zamanda çözümsüzlüktür.

Metin tasallutu, metinle olan ilişkide bir yaklaşım biçimi sorunudur. İnsanın metinle olan ilişkisi; köle-efendi veya yargıç-kanun ya da memur-amir ilişkisi olmamalı. Sözün maksadı ile muhatapın koşullarını buluşturmak için diyalogik bir ilişkiye dayanmalıdır. Bu buluşma şöyle gerçekleşebilir: Metni anlayan ve değerlendiren akıl, sözün ilk çıkış bağlamına dayanarak maksadı anlar ve bulunduğu hayatın gerçekliğine en uygun pratikle ona anlam verir.

İman etmiş bir akla güven tam olmalıdır. İnsan arzularına göre metni yorumlama endişesi, akla güvensizliğin mazereti sayılamaz. Metnin tasallutuna karşı ve anlamının keyfiliği sorununu çözmek için akla üç unsurun eşlik etmesi önerilebilir: *tarihsel bilinç*, *Kur'ân'ın temel değerleri* ve *İslah etme ve ifsattan kaçınma hedefi*... İman etmiş bir akıl, bu üç unsuru gözettiğinde keyfilik endişesine karşı tedbir alabilir.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı	Bu çalışma tek yazarlıdır.
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakem
Etik Beyanı	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. * Bu makale; herhangi bir lisans üstü çalışmadan üretilmemiştir. * Bu makale, sempozyum veya kongre gibi herhangi bir zeminde, özet veya tam metin olarak sunulmamış, özgün bir araştırma makalesidir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – İntihal.net
Çıkar Çatışması	Yazar(lar) çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Etik Bildirim	kadimakademidergisi@gmail.com
Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır
Dizinlenme Bilgileri	

81
Araştırma
Makalesi

Declaration of Contribution Rate of Researchers	This study has one author.
Peer-Review	Double Blind Referee
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies utilized are indicated in the bibliography. * This article is not derived from any postgraduate study. * This article is an original research article that has not been presented as an abstract or full text in any ground such as symposium or congress.
Plagiarism Checks	Done – İntihal.net
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Ethical Disclosure	kadimakademidergisi@gmail.com
License	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license
Indexing Information	

Kaynakça

- Abdurrrezzâk b. Hemmâm es-Senâ'nî. *el-Musannef*. thk. Merkezü'l-buhûs. 12 Cilt. by.: Daru't-Te'sil, 2013.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el Arnavut vd. 50 Cilt. by.: Müessesetu'r-risale, 2001.
- Avşar, Devrim. *Immanuel Kant'ta Saf Akıl Kavramının Dil Felsefesi Açısından Bir Değerlendirmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Cüveynî, İmâmu'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *Lam'û'l-edille fî kevâidi akâidi Ehl-i Sünneti ve'l-Cemâ'e*. thk. Fevkiye Hüseyin Mahmud. Lübnan: Alemu'l-kutub, 1987.
- Çiftçi, Adil. *Fazlur Rahmân ile İslâm'ı Yeniden Düşünmek*. Ankara: Kitabiyat, 2000.
- Bakillânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed. *Temhîdu'l-evâil ve telhîsu'd-delâil*. el-Bakillânî el-Kadi. Temhidu'l-evail ve telhisu'd-delail. thk. İmaduddin Ahmed. Lübnan: Müessesetu'l-kutubu's-sekafiyye, 1987.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî. *Müsnedu Ebi Davûd*. thk. Muhammed b. Abdulmuhsin. 4 Cilt. Kahire: Daru hicr, 1999.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. "Hermenötik ve Metin Yorumu". çev. Muhammed Coşkun. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (06 Ocak 2015), 237. <https://doi.org/10.15370/muifd.07141>.
- Gadamer, Hans Georg. *Hakikat ve Yöntem*. çev. Hüsamettin Arslan vd. İstanbul: Paradigma, 2009.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *el-Müstesfâ*. thk. Muhammed Abdusselam. by.: Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, 1993.
- Hallâf, Abdülvehhâb. *Mesâdiru't-teşrî'l-İslâmî fîma lâ nesse fîhi*. Kuveyt: Dârü'l-kalem, ty.
- İbn Âşûr, Muhammed b. et-Tâhir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Darü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Ebî Şeybe Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Musannef*. thk. Sa'd b. Nasır. 25 Cilt. Riyad: Dârü künûzi işbîliyâ, 2015.
- İleri, Celal Nuri. "Zamanın Değişmesiyle Ahkâmın Değişmesi İnkâr Olunamaz". *Hikmet Yurdu* 5/10 (Şubat 2012), 321-339. <http://dx.doi.org/10.17540/hy.v5i10.192>.
- İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz. *Kevâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihî'l-enâm*. 2 Cilt. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiyye, 1991.
- İsferâyînî, Ebû İshâk İsâmüddin. *el-Atvel şerhu telhîsi Miftâhi'l-u'lûm*. thk. Abdulhamid Hindavî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1440.
- Kacı, Temel. "Şer'î Hükmün Hitabullah Üzerinden Tanımlanması". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (2018), 1221-1247. <https://doi.org/10.18505/cuid.451916>.
- Kâdi Abdülcebbâr, Ebû'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî. *el-Muğnî*. 16 Cilt. Kahire: ed-Dârü'l-Mısriyye li't-te'lîf ve'tercüme, 1963.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs. *el-Akdu'l-manzûm fi'l-husûsi ve'l umûm*. thk. Ahmed el-Hatem Abdullah. 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetu'l-Mekkiyye, 1999.
- Okuyan, Mehmet. "Kadına Yönelik Şiddete Kur'an'ın Bakışı". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23 (2007), 93-133. <https://doi.org/10.17120/omuifd.27795>.

- Palmer, Richard E. Hermeneutics. Evanston, 1969.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Mahsûl*. Thk. Tâhâ Câbir. by.: Müessesetü'r-risale, 1997.
- Reyis, Abdülazîz. *el-İmâmetü'l-u'zmâ*. Medine: Darü'l-İmâm Müslim, 1437.
- Sübkî, Ahmed b. Ali b. Abdi'l-Kâfî Bahâüddin. *Arûsu'l-efrâh fî şerhi Telhîsi'l-miftâh*. thk. Andulhamid Hindavî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye, 2003.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed, *el-Muvâfakât*. thk. Ebû U'beyde Meşhûr. 7 Cilt. by.: Daru b. Affan, 1998.
- Tatar, Burhanettin. *Felsefî Hermenötik ve Yazarın Niyeti*. Ankara: Vadi Yayınları, 1999.
- Terzi, Mesut. *Kadi Abdulcebbar'da Akıl ve Dil*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Zühaylî, Muhammed Mustafa. *el-Vecîz fî usûl'il fikh*. 2 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-hayr, 2006.
- World Inequality Lab (UNDP), Report 2022. Erişim 31 Ağustos 2023.
- WIL, WORLD INEQUALITY LAB. "Dünya Eşitsizlik Raporu 2022". Erişim 31 Ağustos 2023. <https://wir2022.wid.world>

